

KITEKINTÉS / OUTLOOK

A világgazdaság irányító és ellenőrző központjai 2012-ben

The global command and control centres, 2012

CSOMÓS GYÖRGY

KULCSSZAVAK: világvárosok, globális gazdaság, ellenőrzés és irányítás, multinacionális/transznacionális vállalatok, cégközpontok

ABSZTRAKT: Napjainkban a városokkal foglalkozó társadalomtudományi kutatások tekintélyes része fókuszál azokra a városokra, amelyek a globális gazdaságban meghatározó irányító és ellenőrző funkciókkal rendelkeznek. Az 1980-as évek közepétől ezekben a kutatásokban sokszor világvárosokként vagy globális városokként azonosítják a gazdaság-irányítás csomópontjait (John Friedmann és Saskia Sassen hatására), elsősorban a „fejlett termelést segítő szolgáltatások” mennyiségi koncentrációja alapján. A tanulmányban visszatérek a világvárosok meghatározásának 1960/1970-es évekre jellemző, Peter Hall nevével fémjelzett irányzatához, és a multinacionális/transznacionális vállalatok, regionális nagyvállalatok, bankok és egyéb pénzügyi szervezetek koncentrációja alapján definiálom a világgazdaság vezető csomópontjait. Az elemzésben a Forbes „The Global 2000” rangsorát, vagyis a világ 2000 legnagyobb tőzsdei cégét és azok főbb adatait (forgalom, piaci érték, profit, eszközállomány) tartalmazó adatbázist dolgozom fel. A globális irányító és ellenőrző központok rangsorát egy komplex mutató, az irányítás és ellenőrzés index segítségével vizsgálom meg. Alapvető célom egyrészt azt bemutatni, hogy 2012-ben mely városok voltak a világgazdaság irányító és ellenőrző központjai, másrészt azt megvizsgálni, hogy a feltörekvő gazdaságok, különösen a BRIC-országok vezető városai milyen viszonyban állnak a fejlett országok tradicionális gazdaságirányító központjaival.

KEYWORDS: world cities, global economy, command and control, multinational/transnational companies, headquarters

ABSTRACT: In recent years, a wide range of studies have focused on defining world cities as global command and control centres. In the two original classic formulations, they are a prominent feature in John Friedmann's definition of a world city hierarchy, and are integral parts of Saskia Sassen's specification of global cities. In subsequent studies of world/global cities, the idea of control and command centres remains a key component in understanding the role of cities in globalisation.

This study returns to the roots of world city research, which defines command and control centres as powerful headquarter cities of multinational/transnational companies, leading regional companies, banks and other financial organisations as first developed by Peter Hall in the 1960s. All data were calculated from the Forbes “The Global 2000” database, which contain

information on the world's largest 2000 public corporations as measured by a composite ranking for assets, market values, profits and revenues. The Forbes "The Global 2000" classifies corporations into 80 industry categories on the basis of their activity profiles. To facilitate interpretation and ease comparison with other studies, the companies operating in these industry categories were re-classified into the 10 basic sectors of the Global Industry Classification Standard (GICS), developed and used by Morgan Stanley Capital International (MSCI) and Standard & Poor's (S&P). As a new indicator of the leading cities of the global economy the Command and Control Index is introduced.

The primary aim of this contribution is to identify which cities were the leading global command and control centres in 2012. The relation between the major cities of the emerging economies and the traditional centres of the most developed countries were also examined. The results show that the leading command and control centres - Tokyo, New York, London and Paris - are the same as Sassen's global cities. However, Beijing is in a unique position as it is not a traditional global city but one of the world's biggest command and control centres representing the power of the Chinese economy. Finally, it emerges from the analysis that the leading cities of the emerging economies are responsible not only for production but they are also emerging command and control centres of the global economy.

Bevezetés

Napjainkban a világvárosokkal foglalkozó, meglehetősen szerteágazó kutatások jelentős része fókuszál arra, hogy a világgazdaság csomópontjaiként azonosított városok milyen globális irányító és ellenőrző szerepkörrel rendelkeznek, a városoknak mennyire erős a világgazdaságot érintő és befolyásoló döntéshozó funkciója. Az aktuális kutatásokban alapvető referenciapontként értelmezik a városokban található multinacionális/transznacionális vállalatok koncentrációját, amelyek nemcsak a világgazdaság mozgatói, de egyúttal a globalizáció legfontosabb hordozói is. Annak ellenére, hogy a világvárosokkal foglalkozó kutatások közel egy évszázados múlttal rendelkeznek, kétségtelen tény, hogy elsősorban a 20. század utolsó negyedében váltak a tudományterület legfontosabb irányzatává.¹

A világváros kifejezést Patrik Geddes skót geográfus alkalmazta először 1915-ben *Cities in evolution* című könyvében, sokkal inkább filozófiai, mintsem földrajzi megközelítésben. A definíció újjáélesztése, sőt új tartalommal való felruházása Peter Hall nevéhez köthető, aki 1966-ban megjelent *The world cities* című könyvében egyértelműen azonosította – legalábbis a korszaknak megfelelően – azokat a városokat és agglomerációkat, amelyek döntően befolyásolták a világgazdasági folyamatokat (London, Párizs, Randstad, Rajna–Ruhr-vidék, Moszkva, New York és Tokió). A kutatások az 1980-as években folytatódtak intenzívebben, ami elsősorban John Friedmann 1986-ban publikált *The world city hypothesis* című cikkének köszönhető. Friedmann – szemben Hall (1966) munkájával, amely alapvetően a gazdaságot mozgató, de kvantitatívan kevésbé mérhető funkciókra fókuszált – többtényezős komplex rendszerbe illesztette a városokat, a világvárosokat pedig a különböző tényezők (pénzügyi központ, multinacionális vállalatok központja, nemzetközi

intézmények központja, az üzleti szolgáltatások gyorsan növekedő központja, jelentős ipari termelőközpont, logisztikai csomópont, nagy népességszám) együttes megléte alapján azonosította. Friedmann véleménye szerint a világvárosok csoportját London, Párizs, Rotterdam, Frankfurt, Zürich, New York, Chicago, Los Angeles és Tokió alkotta. Néhány évvel Friedmann elméletének publikálása után, 1991-ben jelent meg Saskia Sassen holland-amerikai szociológus *The global city* című könyve, amely a világvárosokkal foglalkozó kutatásokat évtizedekre meghatározta. Sassen a fejlett termelést segítő szolgáltatások² (*advanced producer services*) koncentrálódása alapján határozta meg az általa globálisnak nevezett városokat, amelyek véleménye szerint a következők voltak: New York, London, Tokió, Frankfurt és Párizs. A Sassen által képviselt irányt tünt fel a Globalization and World Cities Research Network (GaWC) ebben a témakörben végzett kezdeti kutatásaiban is, amelyek közül a legismertebb a Beaverstock, Taylor és Smith (1999) által jegyzett *A roster of world cities* című tanulmány, illetve Peter J. Taylor 2004-ben megjelent *World city network* című könyve. Ezekben az elemzésekben négy termelést segítő szolgáltatás (könyvelés, reklám, banki szolgáltatás, jogi szolgáltatás) koncentrációja alapján 122 különböző szintű világváros globális jelentőségét vizsgálták meg. A GaWC szerint az ún. alfa világvárosok (vagyis a legmagasabb szinten álló városok) két alcsoportra bonthatók, az első csoportba London, Párizs, New York és Tokió, a második csoportba pedig Chicago, Frankfurt, Hongkong, Los Angeles, Milánó és Szingapúr tartozott. Ezeknek az elemzéseknek mintegy folytatásaként, 2010-ben jelent meg a kutatócsoport aktuális eredményeket bemutató összefoglaló munkája, a *Global urban analysis: A survey of cities in globalization*, amelyben a világvárosokat már nemcsak globális relációban tüntették fel, hanem hangsúlyossá vált a városok regionális környezete is (Taylor, Ni, Derudder, Hoyler, Huang, Witlox 2010). Ez az elemzés világossá tette, hogy a hagyományosan világvárosnak tartott városok (London, New York, Párizs és Tokió) mellett új szereplőkkel is számolni kell, kiemelten a kínai (Hongkong, Sanghaj és Peking) és a brazil (São Paulo és Rio de Janeiro) nagyvárosokkal, illetve Szöullal, Moszkvával és Sydneyvel. A GaWC legújabb elemzése a Forbes gazdasági magazin által összeállított „The Global 2000” adatbázis 2006-ra vonatkozó adataira épült. Az azóta eltelt valamivel több, mint fél évtizedben azonban olyan jelentős események történtek, mint például a 2008-ban kirobbant pénzügyi, majd gazdasági világválság. Többek között ennek következményeként a globális gazdaság korábbi struktúrája – ha nem is radikálisan, de – megváltozott, a korábban vezető pozíciót elfoglaló – elsősorban észak-amerikai, európai és japán – irányító és ellenőrző központok (*command and control centres*) szerepe halványulni látszik, miközben a feltörekvő országok nagyvárosainak regionális és globális pozíciója egyre erősebbé vált.

Napjainkban a releváns kutatások egyik célja azt modellezni, hogy a gazdasági világválságot követően kialakulóban van-e új hierarchia az irányító és ellenőrző központok között (Alderson, Beckfield, Sprague-Jones 2010; Csomós 2011a; Csomós 2011b; Csomós, Derudder 2013; Csomós, Kulcsár 2012; Derudder,

Liu 2013; Derudder, Taylor, Ni, De Vos, Hoyler, Hanssens, Bassens, Huang, Witlox, Shen, Yang 2010; Hoyler, Watson 2013; Lai 2012; Lee, Zhao, Xie 2012; Liu, Taylor 2011; Ma, Timberlake 2013; Mahutga, Ma, Smith, Timberlake 2010; Taylor, Csomós 2012). A kérdés tehát az, hogy a tradicionális irányító és ellenőrző központok továbbra is uralják-e a globális gazdaságot, vagy esetleg a hierarchia legfelső szintjén új centrumok jelentek meg. Az egzakt elemzés érdekében egy új mutatószámot – a Forbes „The Global 2000” rangsor adataiból képzett irányítás és ellenőrzés indexet (IEI) – vezettek be. Az IEI értéke alapján a következő kérdésekre kívánok válaszolni a tanulmányban:

- 2012-ben mely városok voltak a világgazdaság irányító és ellenőrző központjai?
- Az irányító és ellenőrző központok, illetve a világvárosok (GaWC) és globális városok (Sassen) között milyen összefüggés mutatható ki?
- A feltörekvő gazdaságok vezető városai milyen viszonyban állnak a legfejlettebb országok tradicionális gazdaságirányító központjaival?

Adatok és módszerek

A világ 2000 legnagyobb cége

A multinacionális/transznacionális vállalatokhoz, regionális nagyvállalatokhoz, valamint bankokhoz és különböző pénzügyi szervezetekhez (a továbbiakban cégek) kapcsolódó fontosabb pénzügyi paramétereket a Forbes „The Global 2000” 2012-es adatbázisa alapján állítottam össze. Az adatbázis – mint ahogyan a nevében is szerepel – a világ 2000 legnagyobb, tőzsdén jegyzett cégét rangsorolja a Forbes által alkotott komplex mutató alapján. A 2011/2012-es pénzügyi évet figyelembe véve 2012-ben a Forbes-cégek 36 186 milliárd USD forgalommal és 148 753 milliárd USD eszközállománnyal rendelkeztek, piaci értékük megközelítette a 36 769 milliárd USD-t, tevékenységük pedig 2 803 milliárd USD profitot eredményezett. 2012-ben a világ legértékesebb vállalata (546 milliárd USD) az információtechnológiában érdekelt amerikai Apple Inc. volt, megelőzve az éveken át listavezető szintén amerikai ExxonMobil olajipari óriást. A forgalom tekintetében azonban az olajiparban működő holland-brit Royal Dutch Shell állt az élen (470 milliárd USD), amely szintén egy sokáig az élen álló céget, az amerikai Wal-Mart Stores kiskereskedelmi láncot utasította a második helyre. Ugyanakkor a cégek nyereségét figyelembe véve az ExxonMobil szinte behozhatatlan előnnyel rendelkezett: 41 milliárd USD-nyi profitja akkora, mint Magyarország négyhavi GDP-je (IMF 2011). Az eszközállomány alapján felállított rangsor első 38 helyét kizárólag bankok és más pénzügyi szervezetek foglalják el, az élen az amerikai Federal National Mortgage Association – közhírnévű nevén Fannie Mae – áll, közel 3 211 milliárd USD eszközállománnyal.³

A cégek központok és a cégek központvárosok

A cégek központvárosokat a Bloomberg hírügynökség tőzsdefigyelő portálja alapján határozta meg. A Forbes és a Bloomberg adatait összevetve világossá vált, hogy bizonyos cégek a tevékenységüket nem egyetlen központból koordinálják, hanem – a korábbi vállalatfelvásárlások és összeolvadások lenyomataként – földrajzilag egymástól jól elkülönülő központokból.⁴ Ezek közé a cégek közé tartozik a belga-holland Ageas biztosító (Brüsszel és Utrecht), a brit-holland Unilever (London és Rotterdam), a brit-ausztrál BHP Billiton bányaiipari társaság (London és Melbourne), a brit-holland Reed Elsevier kiadó (London és Amszterdam) és a brit-dél-afrikai Mondi csomagolóstechnológiai cég (London és Johannesburg). A cégek központok száma így valójában nem 2000, hanem 2005, az előbbieken felsorolt cégek esetében pedig a pénzügyi paramétereket – pontos kimutatások hiányában – 50-50% arányban tüntettem fel a két cégek központ között.

A cégek központvárosokat nem független egységekként kezeltem, hanem azokat nagyvárostérségekbe⁵ rendeztem. A nagyvárosokat jelentős méretű, akár több száz, esetenként ezer településből álló várostérség veszi körül, számos cég pedig előszeretettel választja központjául a nagyváros környezetében található kisebb településeket (természetesen kihasználva a közelben fekvő nagyváros minden előnyét). Elemzésem szerint a 2000 Forbes-cég 2005 cégek központja világszerte összesen 433 kisebb-nagyobb nagyvárosi övezetben (a továbbiakban város) koncentráldott 2012-ben.

Az irányítás és ellenőrzés index

A korábbi elemzések a Forbes-cégek egy-egy jellemző pénzügyi paraméterével azonosították a világgazdaság irányító és ellenőrző központjait, azonban több ok miatt sem törekedtem komplexebb rendszer kialakítására. Mindez elsősorban annak a következménye volt, hogy a mintául szolgáló nemzetközi gyakorlatban is mindössze egy-egy kiragadott vagy jellemzőnek tartott pénzügyi adat (pl. a cégek forgalma, piaci értéke stb.) alapján definiálták a globális gazdaság irányító és ellenőrző központjait. Ugyanakkor többször is megfogalmazódott az igény egy komplex mutató kidolgozásra, hiszen az egyetlen adattípusból képzett adatsor félrevezető is lehet. A következő példa megfelelően szemlélteti az említett problémát: a 2008-ban kirobbant gazdasági válság hatására a 2006-os 31 031 milliárd USD-ről 2009-re, majd 40%-kal, 19 567 milliárd USD-re zuhant a 2000 Forbes-cég piaci értéke, miközben a forgalmuk a 2006-os 24 131 milliárd USD-ről – a válság minden negatív hatásának ellenére – 32 085 milliárd USD-re emelkedett. A gazdasági válság okozta negatív körülmények között a pénzpiaci szervezetek értékvesztése volt a legnagyobb, az energetikai cégeké pedig a legkisebb, miközben forgalmukban lényeges változás nem történt. Nyilvánvaló, hogy

amennyiben csak a piaci értéket figyelembe véve készült volna városrangsor 2009-ben, a számtalan bankkal és biztosítóval rendelkező cégek központvárosok (pl. New York, London vagy Zürich) jelentősége messze alatta maradt volna valós teljesítményüknek (pl. az energetikai szektorban fontos szereppel rendelkező Houstonnal, Dallással vagy Moszkvával szemben), miközben a kizárólag a forgalomra épített rangsor teljesen más eredményeket adott volna. Éppen ezért a különböző pénzügyi paraméterek használatával kapcsolatos dilemmákat – amelynek az említett példa mindössze egy jellemző szelete – csak egy integrált mutató alapján képzett rangsor oldhatja fel. A tanulmányban a Forbes által feltüntetett, a cégek rangsorolására legalkalmasabbnak tartott négy meghatározó pénzügyi paraméter (forgalom, eszközállomány, profit és piaci érték) alapján definiálom a gazdaságirányítás központjait. Ennek érdekében egy új mérőszámot alkalmazok, az irányítás és ellenőrzés indexet (IEI). Az IEI-t adott város esetében (x) adott évben (y) a következő módszerrel határoztam meg:

$$IEI_{c,x,y} = \sum_{c=1}^n \frac{F_{c,x,y} + E_{c,x,y} + P_{c,x,y} + P\acute{E}_{c,x,y}}{4},$$

ahol:

$F_{c,x,y}$ = a forgalom aránya a 2000 cég összesített forgalmához képest;

$E_{c,x,y}$ = az eszközök értékének aránya a 2000 cég összesített eszközállományához képest;

$P_{c,x,y}$ = a profit aránya a 2000 cég összesített profitjához képest;

$P\acute{E}_{c,x,y}$ = a piaci érték aránya a 2000 cég összesített piaci értékéhez képest;

c = cég;

n = az összes cég száma, amelynek székhelye adott évben adott városban található.

Az IEI mértékegység nélküli szám, és arra reflektál, hogy a cégek négy jellemző pénzügyi paramétere alapján a cégek központvárosok mekkora irányító és ellenőrző funkcióval rendelkeznek a globális gazdaságban. Szükséges ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az IEI-rangsor élén álló cégek központvárosok – függetlenül globális irányító és ellenőrző funkcióiktól – nem feltétlenül világvárosok. Egy példával szemléltetve: a GaWC szerint Hága a városhierarchia negyedik csoportjába, az ún. high sufficiency városok közé tartozik. Ezek a városok a világváros-formáció legalacsonyabb szintjén álló gamma városok kritériumait sem teljesítik, miközben az IEI-rangsorban Hága a roppant előkelő 20. helyen áll. Természetesen mindez fordítva is igaz, hiszen a GaWC például Dubajt az alfa világvárosok tízes csoportjába sorolja, azonban a Forbes-rangsorban szereplő világcégeinek teljesítménye alapján csak a 148. helyen áll az IEI-rangsorban. Végző soron a különböző szempontok alapján definiált világvárosok és az irányító és ellenőrző központok között természetesen lehet kapcsolat, azonban az nem szignifikáns.

Az elemzés eredményei

A vezető céggözpontvárosok területi elhelyezkedése

2012-ben a céggözpontok számának tekintetében élen álló 27 városból (a városok mindössze 6,24%-ából) összesen 940 céggözpont (az összes céggözpont 47%-a) származott, vagyis a globális gazdaságirányítás nagyfokú centralizáltságot mutat. A legnagyobb céggözpontváros a 154 cégnek székhelyet biztosító Tokió volt, amelyben több Forbes-cég koncentráldott, mint a második és harmadik helyezett New Yorkban és Londonban összesen (1. ábra). A vezető városok között a japán gazdaságot a főváros mellett Oszaka képviselte, azonban „mindössze” 23 céggözpontjával már jelentősen lemaradt Tokió mögött. Természetesen a gazdaságirányítás hasonló centralizáltsága más országokban sem ritka, többek között ez jellemzi a viszonylag kis területtel, de nagy népességszámmal rendelkező fővárosorientált európai országokat (pl. Egyesült Királyság, Franciaország, Spanyolország) és a délkelet-ázsiai feltörekvő gazdaságokat is (pl. Fülöp-szigetek, Malajzia, Thaiföld) (Csomós, Kulcsár 2012). A 21. századi globális gazdaságirányításban kiemelkedő szereppel rendelkező európai fővárosok fejlődését alapvetően meghatározta az évszázadokon keresztül folytatott gyarmatosítás, többek között ennek köszönheti domináns nemzeti pozícióját Amsterdam, London, Madrid és Párizs is. A délkelet-ázsiai országok esetében a fővárosok rendelkeznek a legfejlettebb infrastruktúrával, társadalmi-gazdasági szolgáltatásokkal, éppen ezért a betelepülő külföldi multinacionális/transznacionális cégek, sőt a hazai nagyvállalatok is a fővárosokat részesítik előnyben a céggözpontok helyszínének kiválasztásakor. Taylor (2004) szerint a kontinensméretű országokban (pl. Brazíliában, az Egyesült Államokban, Indiában, Kanadában és Kínában) a nagy kiterjedés miatt lehetetlen a

1. ábra: A 27 legtöbb céggözponttal rendelkező város 2012-ben
Top 27 headquarter cities in 2012

Forrás: Forbes „The Global 2000” adatai alapján saját szerkesztés.

gazdaságirányítást a korábbiakban elmondottakhoz hasonlóan centralizálni, ezért több gazdaságirányító központ is kialakult. Ez utóbbi csoportban az egyetlen kivételt Oroszország jelenti, ahol Moszkva mellett nincs valós erővel rendelkező alternatív irányító és ellenőrző központ. Az előzőektől meglehetősen eltérő Japán esete, hiszen Tokió nemzeti dominanciájának kialakulása mindössze fél évszázados fejlődés eredménye (Allinson 2004). A japán gazdaság egyik sajátossága a politikai és a gazdasági elit szoros érdek-összefonódása, a két csoport személyes interakciókra épülő kapcsolatának pedig döntően a főváros a helyszíne (Murata 1980). Hill és Fujita (2009) úgy véli, hogy alapvetően ez az összefonódás okozza a relatíve erős fővároscentralizáltságot, illetve a gazdaságirányításban ugyan meghatározó, de a politikában semleges Oszaka folyamatos háttérbe szorulását.

Kelet- és Délkelet-Ázsiában Tokió mellett jelentős cégeközpontvárosnak számít a dél-koreai Szöul, valamint a kínai Peking és Hongkong. Az 1980-as évek elejétől a kínai gazdaság elsősorban az Egyesült Királyság koronagyarmatának számító Hongkongon⁶ keresztül érintkezett a globális gazdasággal. A korszaknak megfelelően Sassen (1991) azt hangsúlyozta, hogy Kína – már akkor is érezhető – dinamikus gazdasági növekedésével párhuzamosan Hongkong közvetítő szerepe egyre inkább felértékelődhet. Az elmúlt két évtizedben azonban világossá vált, hogy a meghatározó kínai cégek és különösen a hatalmas méretű állami vállalatok döntően Pekinget preferálják, a Kínába betelepülő külföldi multinacionális/transznacionális cégek pedig – kikerülve Hongkongot – Sanghajban és a különleges gazdasági övezet más városaiban (pl. Sencsenben és Kantonban) rendezkednek be.

A legtöbb cégeközponttal rendelkező városok között Európát csak öt város képviselte, amelyek közül London és Párizs nemcsak regionális, hanem globális szinten is meghatározó szereplő (Taylor, Csomós 2012). Európával szemben Észak-Amerikából már nyolc város származott, ugyanakkor a kontinensen belül New York vezető pozíciója megkérdőjelezhetetlen. Az Egyesült Államok legjelentősebb irányító és ellenőrző központja 82 cégeközponttal rendelkezett 2012-ben, közel annyival, mint a rangsorban a második-negyedik helyen álló Chicago, Houston és San José hármasa összesen. Az Egyesült Államok – Németország mellett – a gazdaságirányítás szempontjából a leginkább decentralizált ország: 105 cégeközpontvárosából összesen 533 cég származott, ugyanakkor a világviszonylatban is domináns New York csak a cégek 15%-ával rendelkezett (ugyanaz az arányszám más városok és országok esetében: Tokió/Japán: 60%, London/Egyesült Királyság: 74%, Szöul/Dél-Korea: 88%, Párizs/Franciaország: 95%).

A világgazdaság irányító és ellenőrző központjainak IEI-rangsora

Az IEI értéke szerint 2012-ben a világgazdaság meghatározó irányító és ellenőrző központjai a lényegében önálló kategóriát alkotó Tokió, New York, London,

Peking és Párizs voltak (1. táblázat). Az öt város együttesen közel 30%-át adta a vizsgált 433 város összesített IEI-értékének. A cégek központok kiugróan nagy száma alapján természetesen nem okoz különösebb meglepetést Tokió első helye, ugyanakkor a második helyen álló New York és Tokió között sincs szignifikáns különbség.

New York a világ legnagyobb és legjelentősebb pénzügyi központja, pénzügyi szektorának (amely a Forbes-rangsorban 30 bankot és egyéb pénzügyi szervezetet takar) IEI-értéke 3,36 (2. táblázat), ezzel pedig önmagában is a hatodik helyen szerepelhetne az IEI-rangsorban (vö. 1. és 2. táblázat). Tokió esetében a legnagyobb IEI-vel rendelkező ágazat szintén a pénzügyi szektor, de értéke csak 2,39, vagyis jelentősen elmarad New York mögött. Peking kivételével a vezető gazdaságirányító és -ellenőrző központok lényegében megegyeznek a Sassen (1991) által globális városnak, illetve a Beaverstock, Taylor és Smith (1999) által alfa világvárosnak nevezett városok csoportjával, globális pozícióikat tehát több

1. táblázat: A 25 legnagyobb IEI-értékkel rendelkező irányító és ellenőrző központ 2012-ben
Top 25 command and control centres with the highest IEI values

Sorszám	Város	Ország	Cégek központ	IEI
1.	Tokió	Japán	154	6,88
2.	New York	Egyesült Államok	82	6,52
3.	London	Egyesült Királyság	68	5,60
4.	Peking	Kína	45	5,44
5.	Párizs	Franciaország	60	5,03
6.	Szöul	Dél-Korea	60	2,18
7.	San José	Egyesült Államok	25	2,14
8.	San Francisco	Egyesült Államok	17	1,92
9.	Moszkva	Oroszország	20	1,76
10.	Hongkong	Kína	48	1,71
11.	Dallas	Egyesült Államok	21	1,69
12.	Washington	Egyesült Államok	18	1,61
13.	Zürich	Svájc	16	1,55
14.	Chicago	Egyesült Államok	31	1,41
15.	Toronto	Kanada	23	1,40
16.	Houston	Egyesült Államok	27	1,30
17.	Madrid	Spanyolország	18	1,10
18.	Sydney	Ausztrália	21	0,99
19.	München	Németország	9	0,98
20.	Hága	Hollandia	3	0,97
21.	Stockholm	Svédország	20	0,95
22.	Mumbai	India	26	0,94
23.	Minneapolis	Egyesült Államok	14	0,93
24.	Frankfurt am Main	Németország	6	0,92
25.	Rio de Janeiro	Brazília	7	0,91
A 433 város összesen			2005	100,00

Forrás: Forbes „The Global 2000” adatai alapján saját szerkesztés.

2. táblázat: A 10 legnagyobb IEI-értékkel rendelkező város a pénzügyi szektorban (FS) 2012-ben
Top 10 cities with the highest IEI value in the financial sector, 2012

Sorszám IEI FS	Sorszám IEI	Város	Ország	IEI FS	IEI FS az IEI arányában (%)
1.	2.	New York	Egyesült Államok	3,36	51,5
2.	4.	Peking	Kína	3,18	58,5
3.	3.	London	Egyesült Királyság	2,53	45,2
4.	1.	Tokió	Japán	2,39	34,7
5.	5.	Párizs	Franciaország	2,20	43,7
6.	12.	Washington	Egyesült Államok	1,20	74,5
7.	15.	Toronto	Kanada	1,08	77,1
8.	13.	Zürich	Svájc	1,00	64,5
9.	24.	Frankfurt	Németország	0,87	94,6
10.	18.	Sydney	Ausztrália	0,78	78,8

Forrás: saját szerkesztés.

mint 20 éve őrzik. Az IEI-rangsorban Peking a negyedik helyét döntően pénzügyi szektorának és olajipari cégeinek köszönheti. A pénzügyi szektor alapján ugyan New York áll az élen, azonban IEI-értékét kizárólag Peking (3,18) képes megközelíteni. Ennek oka elsősorban az, hogy az állami tulajdonú kínai óriásbankoknak (Agricultural Bank of China, Bank of China, China Construction Bank, Industrial & Commercial Bank of China) és a legnagyobb kínai olajtársaságoknak (CNOOC, PetroChina, Sinopec) egyaránt Peking a székhelye.

Lai (2012) szerint Kína három legnagyobb irányító és ellenőrző központja eltérő szegmensekben érdekelt: Sanghaj az ország kereskedelmi központja, Peking a politikai központ, Hongkong pedig az offshore pénzügyi központ. Az IEI értéke alapján készült elemzés ezt természetesen nem vonja kétségbe, azt azonban hangsúlyozza, hogy a politikai döntéshozatal és az állam által kiemelten fontosnak tartott ágazatok (pénzügy és energia) irányítása és ellenőrzése földrajzilag nem válik szét. A legnagyobb állami tulajdonú kínai cégek fővárosorientált területi elhelyezkedése valójában ugyanazt a sémát követi, mint amely az eltérő politikai és gazdasági berendezkedésű ázsiai országokra, így Japánra (Tokió-központúság) és Dél-Koreára (Szöul-központúság) is jellemző.

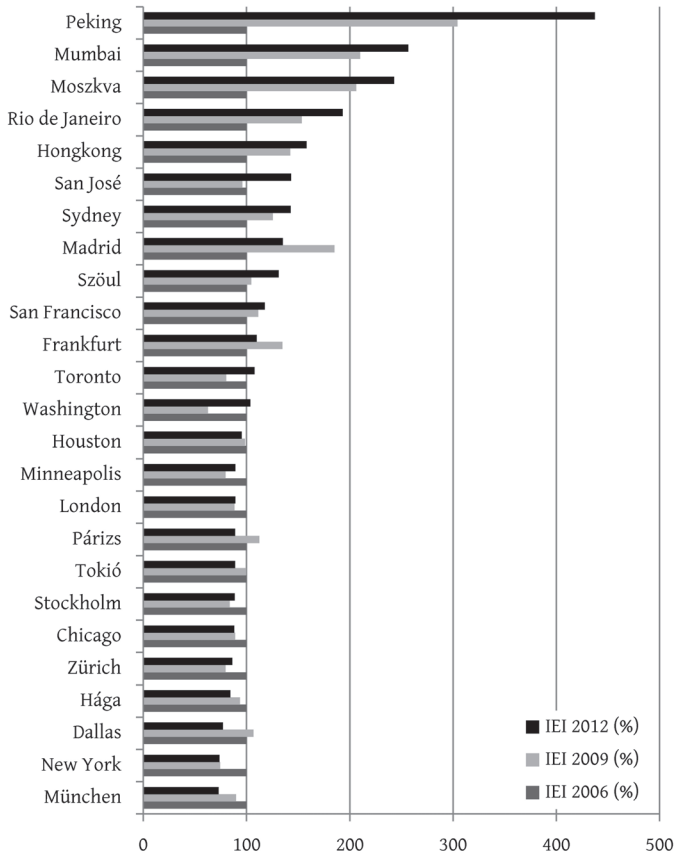
A vezető irányító és ellenőrző központok élcsoportjában kuriózumnak számít San José – tulajdonképpen a *San José-Sunnyvale-Santa Clara Metropolitan Statistical Area*, közismertebben a Szilícium-völgy –, amely lényegében egyetlen szektornak, az információtechnológiának (IT) köszönheti előkelő helyezését (25 cége közül 21 az IT-szektorban működik). Szintén sajátos Hága esete, hiszen mindössze három cég-központtal került az IEI-rangsor vezető városai közé, pozícióját viszont szinte kizárólag a Royal Dutch Shell, a világ egyik legnagyobb olajipari cége határozza meg.

A feltörekvő gazdaságok (Brazília, India, Kína, Oroszország és a délkelet-ázsiai országok) csoportjából a vezető irányító és ellenőrző központok között mindössze Peking, Hongkong, Moszkva, Mumbai és Rio de Janeiro tűnik fel

(1. táblázat). Ugyanakkor a 2. ábra azt hangsúlyozza, hogy éppen ezeknek a városoknak növekszik legdinamikusabban az IEI-értéke: 2006-os IEI-értékükhöz képest átlagosan közel 158%-os növekedést produkáltak, Peking esetében viszont 337%-os növekedést történt. A csökkenésben kizárólag észak-amerikai, európai és japán városok állnak az élen. Természetesen az aktuális kutatások részletesen dokumentálják, hogy az elmúlt két évtizedben a feltörekvő országok gazdaságirányításban részt vevő városainak száma folyamatosan emelkedett, globális pozíciójuk pedig egyre erősebbé vált (Derudder, Taylor, Ni, De Vos, Hoyler, Hanssens, Bassens, Huang, Witlox, Shen, Yang 2010; Lee, Zhao, Xie 2012, Liu, Derudder, Csomós, Taylor 2013; Taylor, Ni, Derudder, Hoyler, Huang, Witlox 2010; Taylor, Derudder, Hoyler, Ni 2013). Lényeges azonban hangsúlyozni, hogy

2. ábra: A vezető irányító és ellenőrző központok IEI-értékének változása 2006 és 2012 között (IEI 2006 = 100%)

Change of IEI in the leading command and control centres between 2006 and 2012 (IEI 2006 = 100%)

Forrás: Forbes „The Global 2000” adatai alapján saját szerkesztés.

a feltörekvő gazdaságok irányító és ellenőrző központjainak globális pozíciónövekedése nem független az észak-amerikai, európai és japán városok helyzetének változásától, hiszen – és az IEI értékeinek dinamikája éppen ezt mutatja – az előbbi gazdaságirányító centrumok éppen az utóbbi, tradicionális centrumoktól ragadnak el igen fontos funkciókat. Ebben az ok-okozati rendszerben – egy ropantul leegyszerűsített példával élve – nem egyszerűen arról van szó, hogy Peking és Mumbai globális pozíciója erősödik, illetve New York és Tokió pozíciója gyengül, hanem arról, hogy Peking pozíciójának erősödése eredményezi New York hanyatlását, és éppen Mumbai erősödése veti vissza Tokió globális helyzetét. 2006-ban a kínai összesített IEI-értéke (Hongkonggal együtt) 2,60 volt, 2012-ben már 9,55. Ebben a relációban az Egyesült Államok – csakúgy, mint gazdasági teljesítményét figyelembe véve – jelenleg behozhatatlan előnnyel rendelkezik, összesített IEI-értéke 2006-ban 37,72 volt, bár 2012-re 30,95-re csökkent. Kína azonban az irányító és ellenőrző központok vonatkozásában is megtette az első lépést a felzárkózáshoz vezető úton, hiszen 2012-re (nem csak a GDP tekintetében) megelőzte a sokáig az Egyesült Államok mögött második helyen álló Japánt, amelynek összesített IEI-értéke a 2006-os 11,25-ről 9,34-re olvadt. A kínainál kisebb, de mindenképpen jelentős növekedést könyvelhet el Brazília (+142%), India (+122%) és Oroszország (+119%), illetve komoly csökkenés mutatkozik Hollandia (-43%), Olaszország (-25%), Nagy-Britannia (-16%), Németország (-14%) és Franciaország (-11%) esetében. Jól ismert tény, hogy a feltörekvő gazdaságokban a külföldi működőtőke-beruházások nagymértékben hozzájárulnak a GDP növekedéséhez (Herzer, Klasen, Nowak-Lehmann 2008), ugyanakkor az IEI értékének folyamatos emelkedése azt mutatja, hogy az említett országok vezető városai a globális gazdaságirányításban is egyre fontosabb funkciókkal rendelkeznek. A világgazdasági rendszerhez tehát nem pusztán termeléssel járulnak hozzá, hanem annak irányításában és ellenőrzésében is egyre fontosabb szerepet töltenek be.

Összefoglalás

Az elmúlt évtizedek roppant fontos kutatási irányzatává lépett elő a globális gazdaság meghatározó irányító és ellenőrző központjainak vizsgálata. A kutatásokat Friedmann (1986), Sassen (1991), illetve a Globalization and World Cities Research Network (Beaverstock, Taylor, Smith 1999) munkái alapozták meg. Utóbbiak közös eleme, hogy a globális városokat (Sassen) és a világvárosokat (GaWC) a fejlett termelést segítő szolgáltatások térbeli koncentrációja alapján vizsgálták meg. Eredményeik szerint a világgazdaságot mozgató vezető városok csoportját London, New York, Párizs és Tokió alkották. Az elmúlt két évtizedben jelentős változások történtek a világgazdaságban: viszonylag hosszú ideje tapasztalható folyamat eredményeként a feltörekvő gazdaságok egyre fontosabb

szereplőivé váltak a gazdasági rendszernek, a 2008-ban kirobbant pénzügyi, majd gazdasági válság pedig további differenciálódást eredményezett. Mindezek következményeként a tradicionális irányító és ellenőrző központok (pl. New York, Tokió, London, Párizs, Chicago, Zürich) funkciója halványodni látszott, a feltörekvő gazdaságok csoportjából pedig új centrumok (pl. Peking, Sanghaj, Rio de Janeiro, São Paulo, Mexikóváros, Moszkva, Isztambul, Jakarta, Bangkok) léptek a színre. Kutatók és nemzetközi szervezetek szerint jellemző folyamattá vált a gazdaságirányítás nyugatról (Észak-Amerika, Európa, Japán) keletre (India, Kína, Délkelet-Ázsia), illetve északról (Észak-Amerika) délre (Latin-Amerika) történő elmozdulása.

A tanulmányban azt kívántam megvizsgálni, hogy a globális gazdaságot mozgató multinacionális/transznacionális vállalatok, regionális nagyvállalatok és bankok földrajzi elhelyezkedése, valamint pénzügyi jellemzőik igazolják-e a sokszor elméletileg meghatározott folyamatokat. Elemzésem alapjául a Forbes „The Global 2000” adatbázist választottam, amely a világ 2000 legnagyobb, tőzsdén jegyzett cégét és azok 8000 pénzügyi adatát (forgalom, eszközállomány, profit, piaci érték) tartalmazza. Az egzakt elemzés érdekében bevezettem az irányítás és ellenőrzés indexet (IEI), amely a négy pénzügyi paraméter összegzésével készült. A cégek központját a Bloomberg adatbázisa alapján azonosítottam, majd az ENSZ és a nemzeti statisztikai hivatalok által használt területi beosztásokat figyelembe véve a kisebb-nagyobb cégközpontvárosokat nagyvárosi övezetekbe (Kína esetében legalább prefektúraszintű városokba) rendeztem.

Az IEI értéke alapján készült rangsor azt mutatja, hogy a világgazdaság vezető irányító és ellenőrző központjai azok a városok, amelyeket Sassen (1991) globális városokként, a GaWC (Beaverstock, Taylor, Smith 1999) pedig világvárosokként azonosított: Tokió, New York, London és Párizs. A tradicionális központok között már feltűnnek a roppant dinamikus erősödő új központok is, elsősorban Peking, Mumbai, Moszkva és Rio de Janeiro. A feltörekvő gazdaságok (elsősorban a BRIC-országok) vezető városai egyre fontosabb funkciókat szereznek a globális gazdaságban, és immár nemcsak a termeléssel vesznek részt a gazdasági folyamatokban, de az irányításban és ellenőrzésben is helyet követelnek.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP-4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosítószámú „Nemzeti Kiválóság Program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Jegyzetek

- 1 A világvárosokkal/globális városokkal, a városok és a multinacionális vállalatok kapcsolatával, a városok gazdasági rendszerre gyakorolt hatásával foglalkozó kutatások alapvetően azokban az országokban állnak a kutatások fókuszában, ahol azokra valós társadalmi, gazdasági, esetleg gazdaságpolitikai igény jelentkezik. Éppen ezért az irányzat elsősorban az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, a Japánban és a Kínában folytatott kutatásokban igen hangsúlyos (Liu, Hung, Liu 2012), amelyekben az angol-amerikai irodalom dominál (Bański, Ferenc 2013). Meg kell azonban említeni, hogy az utóbbi egy évtizedben a hazai kutatók körében is egyre népszerűbbé vált a téma, mind többen – így pl. Bernek Ágnes (2001), Erdősi Ferenc (2003a, 2003b), Gál Zoltán (2010), Enyedi György (2012) – írtak különböző elemzéseket a világvárosokról, azok gazdasági kapcsolatairól, illetve a világvárosok hálózatán belül Budapest helyzetéről.
- 2 Az advanced producer services (APS) magyar értelmezése nem teljesen egyértelmű. Sassen (1991) szerint az APS-szektorba a következő tevékenységek tartoznak: pénzügyi szolgáltatások, jogi szolgáltatások, általános menedzsmentszolgáltatások, innováció, fejlesztés, design, adminisztráció, humán erőforrás-szolgáltatások, termeléstecnológiai szolgáltatások, karbantartás, szállítás, kommunikáció, nagykereskedelem, reklám, takarítás, biztonsági szolgálat, raktározás. Ahogyan arra Sassen is felhívja a figyelmet, az APS-szektor azokat a tevékenységet öleli fel, amelyeket a termelő cégek nem, vagy csak kevésbé hatékonyan képesek ellátni, ezért azokat arra specializálódott cégeknek (vagyis APS-cégeknek) szervezik ki. Bár az APS fordítása egészen pontosan „fejlett termelő szolgáltatások” lenne, az APS-cégek esetében valójában nem beszélhetünk konkrét termelésről, hiszen a feladatuk éppen a termelő cégek és így a termelés támogatása. Ezért praktikusabb elrugaszkodni a szó szerinti fordítástól, és az APS-t „fejlett termelést segítő szolgáltatásokként” azonosítani, utalva arra, hogy az APS-ben érdekelt cégek nem termelnek, viszont tevékenységükkel jelentősen hozzájárulnak a termelő cégek hatékony működéséhez.
- 3 A Fannie Mae a gazdasági válság egyik legnagyobb vesztese, amelyet a Federal Home Loan Mortgage Corporation (Freddie Mac) nevű, szintén az ingatlanhitelezésben érdekelt szervezettel együtt 2008-ban az Egyesült Államok kormányának közvetlen ellenőrzése alá vontak. A Fannie Mae nemcsak az eszközállomány rangsorát vezeti, hanem a kevésbé elismertre méltó hitelállomány (3 190 milliárd USD) tekintetében is az élen áll, és ebben a vonatkozásban éppen a Freddie Macet előzi meg (2 132 milliárd USD).
- 4 Nyilvánvaló, hogy a multinacionális/transznacionális vállalatok részvényeit nemcsak egy tőzsdén vezetik be, hanem azok a világ számos meghatározó tőzsdéjén forognak. A társceggközpontokkal rendelkező vállalatok esetében a központok nagymértékű szabadságot élveznek, amely abban is tetten érhető, hogy a társcegek a részvényeiket egymástól függetlenül vezethetik be tőzsdére. Éppen ezért ezeket a cégeket angolul ún. dual-listed company (DLC) néven említik, utalva arra, hogy az egységes cégnév alatt valójában két szövetséges cég található.
- 5 Egy jellemző példán levezetve: 2012-ben a közel 18 milliós Los Angeles–Long Beach–Santa Ana Metropolitan Statistical Area-ból 16 Forbes-cég származott, amelyek közül 12 cég a nagyvárosi övezet kilenc kisebb-nagyobb városát (Irvine, El Segundo, Glendale stb.) választotta székhelyül és csak négy cég központja volt valójában Los Angelesben. A nemzetközi szakirodalom és több nemzetközi szervezet is (ENSZ, UN-HABITAT, McKinsey Global Institute) a nagyvárosi övezet egészét a központi várossal azonosítja.
- 6 Hongkong 1997-ben került ismét Kína fennhatósága alá mint különleges adminisztratív régió, és napjainkban a Gyöngy-folyó delta gazdasági övezet egyik meghatározó városa.

Irodalom

- Alderson, A. S., Beckfield, J., Sprague-Jones, J. (2010): Intercity relations and globalisation: The evolution of the global urban hierarchy, 1981–2007. *Urban Studies*, 9., 1899–1923.
- Allinson, G. D. (2004): *Japan's postwar history*. Cornell University, Ithaca
- Bański, J., Ferenc, M. (2013): “International” or “Anglo-American” journals of geography? *Geoforum*, 45., 285–295.
- Beaverstock, J. V., Taylor, P. J., Smith, R. G. (1999): A roster of world cities. *Cities*, 6., 445–458.
- Berneke Á. (2001): A stratégiai földrajzi hely fogalma a transznacionális vállalatok nemzetközi üzletpolitikájában. *Tér és Társadalom*, 3–4., 1–9.
- Csomós Gy. (2011a): A közép-európai régió nagyvárosainak gazdaságirányító szerepe. *Tér és Társadalom*, 3., 129–140.
- Csomós Gy. (2011b): Analysis of leading cities in Central Europe: control of regional economy. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 1., 21–33.
- Csomós Gy., Derudder, B. (2013, megjelenés alatt): European cities as command and control centres, 2006–11. *European Urban and Regional Studies*, doi: 10.1177/0969776412453149
- Csomós Gy., Kulcsár B. (2012): A városok pozíciója a globális gazdaság irányításában a nagyvállalatok forgalma alapján. *Földrajzi Közlemények*, 2., 138–151.
- Derudder, B., Liu, X. (2013): Analyzing urban networks through the lens of corporate networks: a critical review. *Cities*, 31., 430–437.
- Derudder, B., Taylor, P. J., Ni, P., De Vos, A., Hoyler, M., Hanssens, H., Bassens, D., Huang, J., Witlox, F., Shen, W., Yang, X. (2010): Pathways of change: shifting connectivities in the world city network, 2000–08. *Urban Studies*, 9., 1861–1877.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Erdősi F. (2003a): Globalizáció és a világvárosok által uralt tér I. *Tér és Társadalom*, 3., 1–27.
- Erdősi F. (2003a): Globalizáció és a világvárosok által uralt tér II. *Tér és Társadalom*, 4., 1–16.
- Friedmann, J. (1986): The world city hypothesis. *Development and Change*, 1., 69–83.
- Gál Z. (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben: A válság szabdalta pénzügyi tér*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Geddes, P. (1915): *Cities in evolution*. Benn, London
- Hall, P. (1966): *The world cities*. Heinemann, London
- Herzer, D., Klasen, S., Nowak-Lehmann D., F. (2008): In search of FDI-led growth in developing countries: The way forward. *Economic Modelling*, 5., 793–810.
- Hill, R.C., Fujita, K. (2009): Osaka's Tokyo problem. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2., 181–193.
- Hoyler, M., Watson, A. (2013): Global media cities in transnational media networks. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 1., 90–108.
- IMF [International Monetary Fund] (2012): *World economic outlook database, 2012*. Washington D.C.
- Lai, K. (2012): Differentiated markets: Shanghai, Beijing and Hong Kong in China's financial centre network. *Urban Studies*, 6., 1275–1296.
- Lee, E. K. S., Zhao, S. X., Xie, Y. (2012): Command and control cities in global space-economy before and after 2008 geo-economic transition. *Chinese Geographical Science*, 3., 334–342.
- Liu, X., Taylor, P. J. (2011): A robustness assessment of GaWC global network connectivity ranking. *Urban Geography*, 8., 1227–1237.
- Liu, X., Hong, S., Liu, Y. (2012): A bibliometric analysis of 20 years of globalization research: 1990–2009. *Globalizations*, 2., 195–210.
- Liu, X., Derudder, B., Csomós, Gy., Taylor, P. J. (2013): Mapping shifting hierarchical and regional tendencies in an urban network through alluvial diagrams. *Environment and Planning A*, 5., 1005–1007.
- Ma, X., Timberlake, M. (2013, megjelenés alatt): World city typologies and national city system deterritorialisation USA, China and Japan. *Urban Studies*, doi:10.1177/0042098012453859
- Mahutga, M. C., Ma, X., Smith, D., Timberlake, M. (2010): Economic globalization and the structure of the world-city system: the case of airline passenger data. *Urban Studies*, 9., 1925–1947.
- Murata, K. (1980): *An industrial geography of Japan*. St. Martin's Press, New York

- Sassen, S. (1991): *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton
- Taylor, P. J. (2004): *World city network: a global urban analysis*. Routledge, London, New York
- Taylor, P. J., Ni, P., Derudder, B., Hoyler, M., Huang, J., Witlox, F. (eds.) (2010): *Global urban analysis: a survey of cities in globalization*. Earthscan, London
- Taylor, P. J., Csomós, Gy. (2012): Cities as control and command centres: Analysis and interpretation. *Cities*, 6, 408–411.
- Taylor, P. J., Derudder, B., Hoyler, M., Ni, P. (2013): New regional geographies of the world as practised by leading advanced producer service firms in 2010. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 3., 497–511.

Adatbázisok

- Bloomberg “Market Data of Public Companies”: <http://www.bloomberg.com/markets/companies/>
- Csomós Gy. (2012): GaWC data set 26: global command and control centres, 2006/2009/2012, <http://www.lboro.ac.uk/gawc/datasets/da26.html>
- Forbes “The Global 2000”: <http://www.forbes.com/global2000/list/>
- Globalization and World Cities Research Network (2010): *The world according to GaWC*. <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2010t.html>